Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2003_2_7.pdf | DOST. 29/01/26 12.52

UDK 811.163.6'35"2001"
Andreja Žele
Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša v Ljubljani

SLOVENSKI PRAVOPIS Z VIDIKA VEZLJIVOSTNE AKTUALIZACIJE STARIH IN NOVIH GLAGOLOV

Vezljivost bi bila dobro pomensko- in strukturnoskladenjsko merilo za ureditev relevantnega (jezikovno živega in aktualnega gradiva) ponazarjalnega gradiva v geselskem članku, ki bi se leksikografsko in leksikološko izražalo tudi s pravilno, tj. skladenjskopomensko utemeljeno, hierarhično razvrstitvijo iztočnic, podiztočnic in malih podiztočnic v geselskem sestavku in z ustreznim oz. dovolj povednim označevanjem besedja. Žal pa v slovarju novega *Slovenskega pravopisa* (SSP) pomanjkanje jezikovno živega in aktualnega ponazarjalnega gradiva onemogoča vezavno aktualizacijo starih (v SSKJ-ju že ustaljenih) glagolov in popoln prikaz vezave na novo sprejetih glagolov. SSP je tako v primerjavi s SSKJ-jem, zaradi še dodatnih neizbirnih pomenskoskladenjskih krnitev, vezljivostno nazadovanje.

1 Neupoštevanje žive in aktualne jezikovne rabe. Osnovni pogoj za dejanski prikaz današnjega jezikovnega stanja je torej jezikovno živo in aktualno besedje v ponazarjalnem gradivu – tj. upoštevanje novih glagolov oz. novih pomenov v okviru glagolskih leksemov, česar SSP ne ponuja.[1]

1.1 Glagoli, ki jih v SSP-ju ni: – iz vsakdanjega družbenoangažiranega življenja: npr. *barabiti*, *denariti na sodoben način*, *ekologizirati miselnost*, *eksekutirati oporečnike*, *feminizirati dejavnost*, *olistavati/preparkirati avtomobile*, *pamfletirati razmere*, *piknikirati/piknikovati*, *polastniniti/prelastniniti podjetja*, *preusposabljati delavce*, *regionalizirati interese*, *samoaktualizirati potrebe*, *samocenzurirati zahteve*, *samoohranjati se*, *samopromovirati se*, *splakatirati mesto*, *tračariti*, *zadebatirati se*, *zintegrirati dejavnosti*, *zintrigirati dogodke* ipd.; – z različnih strokovnih in interesnih okolij: *filmizirati dogodke*, *zoomirati kader*; *biovrtnariti*, *vrtičkati*; *lektorovati dolga leta* (nasproti upoštevanemu: *lektorirati kaj*), *literariti med Italijani* (nasproti upoštevanemu: *literarizirati kaj*); *internetizirati/poračunaliti družbo*, *piratizirati programe*, *nasnemavati na diske*; *diskati/džezirati po lokalih*; *bodibildati*, *bordati*, *breznariti po Krasu*, *pretrenirati se*; *bluziti/tumbati neumnosti*, *svaštariti*, *mejkapirati se*, *zaštekati štos*, */s/kulirati se*, *švasati okovje*; *zvremeniti se* (že v SSKJ-ju) ipd.

Na nesistematično izbiranje besedja in na neupoštevanje žive uporabnosti opozarja vprašljivo vključevanje besed kot *četovati* ('bojevati se', star(insko) v SSP-ju), *glavariti* ('poveljevati', star(insko) v SSP-ju), *hiševati* ('gospodariti', star(insko) v SSP-ju), neslovensko *guzniti* ('umreti', nizk(o) v SSP-ju), *grizljiv /pes/* (redk(o) v SSP-ju) ipd.

[1] Upoštevani so glagoli iz mojega zvrstno uravnoteženega gradiva, izpisanega v zadnjem desetletju iz različnih zvrstnih besedil. Gradivo je bilo osnova za izdelavo geslovnika vezljivostnega slovarja slovenskih glagolov.

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2003_2_7.pdf | DOST. 29/01/26 12.52

1.2 Tvorjenje nerelatnih oz. nenavadnih tvorjenk tipa *izpsovati*, *ponemariti (se)*, *ponečejati* (nasproti navadnejšemu *onečejati*), *poneumnjevati* (nasproti navadnejšemu *poneumljati*), *operutiti se* in zelo opazni nizi izmedmetnih glagolov *frfetati* : *frfljati* : *frfolevati* : *frfotati* : *frfrati* nadomeščajo oz. popolnjujejo pomanjkanje novih pogosto rabljenih glagolov.

Dobro bi bilo vedeti za merila sprejemanja izsamostalniških izpeljank tipa *funkcionariti* in *giljotinirati*. Po aktualnostnem merilu bi moral biti prej sprejet *dopisnikovati*, ki ga SSP ne vključuje, kot npr. *apnariti*, *češpljariti* ipd.

1.2.1 Po drugi strani pa ni izkazana povečana uporaba predponskih glagolov s predponami oz. predponskimi obrazili *do-* *po-*, *pre-*, *za-*, *raz-*, *z-/s-*, *o-* in *v-/u-* (to dokazujejo izpisi iz zadnjih 10 let). Manjkajo pogosteje rabljene tvorjenke kot *doformulirati vse*, *polastniniti posest*, *predefinirati ukaze*, *prefarati podružnico*, *preorganizirati svet*, *preparkirati avto*, *preusposabljati ljudi*, *zasfaltirati cestni odsek*, *zamoralizirati problematiko*, *razhroščiti operacijski sistem*, *zdogovoriti intervju*, *sfinancirati centre*, *skapitalizirati družbo*, *oposamezniti koga*, *vprogramirati makroukaze*.

1.3 Glagolski pomeni, ki jih v SSP-ju ni. Nova predmetnost ali pojavnost zahteva specializacijo pomenov in hkrati omogoča novo vezavnost (seveda tudi z ustrezno socialnozvrstno, funkcijskozvrstno ali čustvenostno oznako). Vendar neažurirano ponazarjalno gradivo v SSP-ju ne more ponuditi novih (skladenjskih) pomenov in s tem tudi novih strukturnoskladenjskih možnosti sploh:

– Ni izkazan določen pomen, ki bi bil posledično izražen tudi z novo vezavo in tako razširil vezavne možnosti določenega glagola: *blefirati veselje* 'igrati', *kuhati s kisom* v pomenu 'pripravljati kaj s čim', žargonska raba v primerih *cvikati karte* (v potniškem prometu) in *cvikati nasprotnika z nogami* (v športu), *amputirati policijski sindikat* 'ne upoštevati', *sesuti se* pren. 'onemoči', *šmirati trepalnice* slabš. 'barvati', *zbositi avtomobil* avt. žarg. 'povzročiti, da se gume obrabijo', *preinterpretirati izide* 'spremeniti razlago', ipd.; še iz računalništva, npr. *igrati (se) na računalnik* v pomenu 'obvladovati napravo', *skenirati dokumente/poskenirati fotografijo* 's spreminjanjem grafične oblike v električne signale ustvarjati digitalno predlogo', *surfati po/v mreži* 'iskati in pregledovati podatke', *razmrežiti računalniško upravljanje* 'vzpostaviti mrežo računalniških povezav' ipd.
– Ravno v računalništvu je veliko pogosto uporabljanih, in zato ustaljenih, glagolov v novih zvezah pridobilo nov pomen: *dostopati do strežnika*, *izrezati s tipko označeni blok*, *odpreti novo datoteko*, *odpreti okno z vsebino diskete*, *e-poslovati*, *piratizirati programe*, *preimenovati datoteke*, *podpirati prenos podatkov z dvema izvedbama*, *pognati programska okna*, *pošiljati podatke po računalniških omrežjih*, *povoziti datoteko*, *prelistati s tipko ali miško celotno datoteko*, *prednastaviti digitalni izenačevalnik*, *prenamestiti programsko opremo*, *pretočiti v računalnik*, *prigraditi CD-pogon*, *priklicati besedila na zaslon*, *priti iz ene datoteke v drugo*, *servisirati izstope na sisteme*, *seliti se na strežnik*, *shraniti v pomnilnik*, *startati računalnik*, *vprogramirati makroukaze*, *vstopiti v nov program*, *zapeči na CD-disk*, *zapustiti zaslon*, *zmrzniti okna '95*.

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2003_2_7.pdf | DOST. 29/01/26 12.52

1.4 Glagoli, ki jih SSP na novo uvaja (jih ni v SSKJ-ju), npr. *digitalizirati podatke*, *informatizirati družbo*, *preplastiti cestišče*; *srfati* (*deskati* v SSKJ-ju); *dokapitalizirati podjetje*, *dokvalificirati delavce*, *islamizirati prebivalstvo*, *globalizirati kapitalski trg*, *lastniniti podjetja*, *olastniniti podjetje*, *razlastniti lastnike*, *snifati kokain* ipd., ne izražajo celotnega aktualnega pomenja in posledično tudi ne celotne vezljivosti oz. vezavnosti, npr.:

– pri *digitalizirati* je v SSP-ju z *digitalizirati podatke* upoštevan samo pomen 'pretvarjati v digitalni signal', ne pa pomen 'opremiti z digitalnim omrežjem' v *Podjetja se morajo digitalizirati z usklajenimi omrežnimi dejavnostmi za izmenjavo znanja in pripravljenosti na e-poslovanje*;
– pri *informatizirati* je v SSP-ju z *informatizirati družbo* upoštevan samo pomen 'uvajati informatiko', ne pa pomen 'upravljati in obravnavati z računalniki' v *Informatizirajo le posamezne procese in ne celotnega procesa*;
– pri *surfati* je v SSP-ju s *surfati na visokih valovih* upoštevan športnožargonski pomen 'jadrati na deski, surfu', ne pa računalniški pomen 'iskati in pregledovati podatke' v *surfati po/v mreži*.

2 Neustrezno oz. ne dovolj povedno označevanje glagolov oz. njihovega pomenja. Z vidika primarne pravopisno-pravorečne vloge bi morala biti čimbolj jasna sporočilnost predvsem normativnih oznak. Po označenih zgledih v SSP-ju lahko razberem, da je oznaka prepovedano vezana predvsem na leksem/besedo (*bolovati*, *buniti se*, *cenkati se*, *natveziti*, *osporavati*, *ovesti se*, *sporejati*, *zaprepastiti* ipd.), oznaka nepravilno zlasti na oblikoslovno-skladenjsko rabo (sem bi spadale v SSP-ju sicer prepovedane zveze: *biti v stanju*, *izgubljati na*, *iznašati poglede*, *izpasti dobro*, *nagibati k/h čemu* ipd.) in oznaka odsvetovano na oboje našteto (*nahajati* (priporočljivejše: *imeti*, *najti*), *dvomiti v* (priporočljivejše: *dvomiti o*) ipd.), vendar to ni dovolj eksplicitno navedeno – to uporabnik izve šele na straneh 130–131 uvodnih Pravil.

Pri posameznih glagolskih pomenih se pokaže nepovednost oznake poud(arjalno), npr. *fračkati* ('zapravljati', poud(arjalno)) : *frčkati* ('zapravljati', slabš(alno)), *frapirati* ('presenetiti', poud(arjalno)), ki nadomešča SSKJ-jevski oznaki ekspr(esivno) in pren(eseno), ki jezikoslovno neizobraženega naslovnika bolj neposredno in jasno opozarjata na čustvenostno rabo oz. na drugotno/preneseno in zato manj navadno uporabo določene besede.

2.1 T. i. splošna pomenska uvrstitev kot neke vrste označevalniško pojasnilo, zamejeno s pokončnicami in opredeljeno kot »splošni ali približni pomen manj znanih besed ali njihove rabe«, ne ločuje med razlagami glagolovega pomenja (a) ki upravičeno pomenskorazločevalno vključujejo tudi udeleženskо sestavino, npr. *kadrovati* 'pridobivati, usposabljati koga za delo', *kolportirati* 'prodajati na terenu', in razlagami (b) ki neupravičeno vključujejo tudi udeleženskо sestavino, npr. pri *ovekovečiti* bi bilo prav 'napraviti trajno, neminljivo', brez izpisovanja udeleženca *ga/jo* ipd. Tovrstno ločevanje bi se moralo upoštevati tudi znotraj pomenja istega glagola, npr. *osušiti koga* 'povzročiti, da kdo porabi veliko denarja' : *osušiti se* 'porabiti veliko denarja', *osvajati* 'pridobivati' : *osvajati koga* 'pridobivati ljubezen koga'.

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2003_2_7.pdf | DOST. 29/01/26 12.52

2.2 Pri določenih širokopomenskih (primitivnih in temeljnih) glagolih se odkrije pomanjkanje dovolj povednih/sporočilnih oznak za oslabljeno/pomožniško in preneseno rabo. Polnopomenska in pomožniška raba je označena npr. pri *biti* in *postajati*, vendar v legendi slovarskih krajšav in oznak ni upoštevana. Razmerje med polnopomensko in pomožniško/slovnično rabo bi moralo biti jasno nakazano pri širokopomenskih glagolih tipa *iznašati* – moralo bi biti označeno, da se prepovedana uporaba navezuje na oslabljeni oz. na pomožniški/vezni pomen tega glagola, npr. *iznašati poglede/predloge/pritožbe* ipd. V tem primeru bi bilo bolje, če bi geselski sestavek v SSP-ju vključno s prepisanimi zgledi iz SSKJ-ja upošteval še pomensko delitev, ki v tem primeru sovpada z normirano rabo.

2.3 Nepotrebna zastranitev v primerjavi s SSKJ-jem je oznaka dvovid(ski) namesto natančnejše SSKJ-jevske oznake, ki daje prednost dovršni ali nedovršni rabi. Ta nezmožnost izpostavitve pogostnosti dovršne ali nedovršne rabe zopet pokaže na neažurirano gradivo, npr. dvovidskost *alfabetirati* (v SSKJ nedov. in dov.) bi se natančneje razčistila tudi z navajanjem žive vidske različice *zalfabetirati*. S SSKJ-jevskima oznakama glagolov na *-irati* se lažje odkriva čistovidskost (npr. *materializirati* : *zmaterializirati*, *mobilizirati* : *zmobilizirati*) ali samo t. i. vidska nasprotja s skladenjsko-pomenskimi odmiki določenih glagolskih tvorjenk, npr. *karakterizirati (kaj – koga/kaj)* : *okarakterizirati pogoje* (ukinjena je prevladujoča trajna značilnost), *bombardirati prijatelja z vprašanji* : *zbombardirati letališče* (ukinjen je preneseni pomen v smislu 'obleganja') ipd.

3 Ne dovolj jasno in ne dovolj povedno izražanje vezavnosti v geselskih sestavkih. Zapostavljanje ali celo zanemarjanje pomenskoskladenjskega vidika onemogoča celovitejši problemski vpogled v vezljivost in s tem posledično onemogoča tudi normativno izpostavitev vezavnostnih posebnosti.

– Ni upoštevan vsebinski udeleženec: *teči maraton*, *skočiti raznožko/skrčko*, *voziti reli/formulo ena/slalom*, *pilotirati motornega zmaja*, medtem ko *plavati žabo/metuljčka* je v SSP-ju.
– V primerjavi s SSKJ-jem je nazadovanje nepopolno prepisovanje zgledov, ki krni pomensko(razločevalno) odločilno levo vezljivost pri glagolih tipa *amerikanizirati* (*amerikanizirati Slovence/umetnost/evropska mesta*) : *amerikanizirati se* (*Priseljenci so se amerikanizirali*), *amortizirati* (*Podjetnik* (Vd) je *amortiziral proizvodna sredstva/stroje*) : *amortizirati se* (*Stroj* (Sd) *se bo amortiziral v desetih letih*). Z ustrezno oznako, npr. (pren)eseno, bi morala biti npr. tudi pri *utiriti (se)* izkazana vezava človeškega udeleženca po nezaznamovani analogiji z *usmeriti (se)*.
– V zvezi z dokazano težnjo po širitvi tožilniške vezave ni predstavljena možnost rabe brez *se*-ja: *abstinirati volitve/glasovanje*, *solidarizirati boj koroških Slovencev*, medtem ko je pri *specializirati (se)* upoštevana možnost *specializirati kirurgijo*; v SSP-ju je na prvem mestu *alienirati se* in v primerjavi s SSKJ-jem (nedov. in dov., knjiž. v SSKJ-ju brez *se*) brez zgledov, kar ni v skladu z današnjo rabo, npr. *alienirati delo komu* v pomenu 'odtujevati delo komu'. Z normativnega vidika bi morala biti označena tudi v publicistiki razširjena raba *Kaj dogaja*; sem bi kot

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2003_2_7.pdf | DOST. 29/01/26 12.52

posebnost moralo spadati tudi navajanje zaktualiziranega (tudi pisnega) uporabljanja prevzetih zvez *Dogajalo/Zgodilo se je ljudstvo*, *Dogajal/Zgodil se je narod*, *Dogajala/Zgodila se je zgodovina* v pomenih 'udejanjati/udejaniti se, uresničevati/uresničiti se'.

– Ni upoštevana brezpredložna raba: *diplomirati/magistrirati/doktorirati zgodovino*, *misijonariti vero in vrednote*, *špijonirati koga*. Ni opozorjeno – vsaj ne vedno – na možnost dvojnične vezave, npr. z *na* in *za* pri glagolih, ki v svoji pomenskosestavinskosti že vključujejo 'namenskost' ali 'ciljnost', npr. *pritiskati* (*na*) *gumb*, *prositi* (*za*) *pomoč*, *zaigrati (na) kaj*, v nasprotju z *igrati (na)*, kjer pa je dvojnična vezava upoštevana.

3.1 Nesistematično upoštevanje in izkoriščanje v SSP-ju uveljavljenega sistema iztočnic in podiztočnic se še posebno jasno izraža pri predstavljanju vezljivosti oz. vezavnosti prostomorfemskih glagolov – v SSP-ju ni izkazana vezljivostna hierarhija v smislu obvezne ali neobvezne vezavnosti, tj. eksplicitno ne ločuje med prostim morfemom kot sestavino novega leksemskega pomena (npr. krepki izpis prostomorfemskega glagola kot podiztočnice: *poprijeti za delo*, *hoditi brez srajce*, *upati se/si*, *prizadevati si*, *odnesti jo*, *lomiti ga* ipd.) in med prostim morfemom kot (samo) vezavnim morfemom (zadoščal bi krepki izpis prostega morfema v tisku male podiztočnice: *bivati na deželi*, *govoriti o čem*, *poprijeti za veslo* ipd.), s krepkim tiskom male podiztočnice bi bil izpisan tudi udeleženski *se* pri glagolih tipa *zabavati se*. Ni tudi jasno, zakaj niso glagoli kot *prizadevati si* in *nahajati se* samostojne iztočnice. Iz tega sledi, da bi npr. *sklicevati se* in *sklicevati se na* morala biti izpisana kot podiztočnici, *potegovati se* kot podiztočnica, *potegovati se za* pa kot mala podiztočnica, *spuščati se v* kot podiztočnica in *spuščati se* kot mala podiztočnica.